

KAKO JE OTKRIVEN MAUZOLEJ HRVATSKIH KRALJEVA U SOLINU

Stanko PIPLOVIĆ
Split

UDK 949.75:718 Solin
Stručni članak

Primljeno: 23. XII. 1998.

U ovom radu autor, na osnovi zapisa iz arhiva društva za istraživanje domaće povijesti "Bihać" i arhiva Luke Jelića koji se čuvaju u Arheološkom muzeju u Splitu, te arhiva župe Vranjic, prikazuje tijek iskapanja mauzoleja hrvatskih vladara na Otoku u Solinu 1898. godine. Iznose se novi podaci na osnovi kojih proizlazi da je do otkrića došlo dvije godine ranije, tj. 1896., a da je u identifikaciji crkve kao mauzoleja zaslužan don. L. Jelić. Iz te činjenice proizlazi niz pitanja o samim okolnostima i tijeku arheoloških radova. Na njih se ukazuje ovom prilikom s tim da odgovori nisu potpuno zadovoljavajući. Solin je kroz IX. - XI. stoljeće bio upravno, kulturno i gospodarsko središte hrvatske države. U Rižinicama se nalazio jedan od prvih benediktinskih samostana vezan za darovnicu kneza Trpimira. U crkvi sv. Stjepana na Otoku pokopana je kraljica Jelena, a u crkvi sv. Petra i Mojsija okrunjen je kralj Zvonimir.

Pred točno jedno stoljeće, 1898. godine Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti "Bihać" iskopalo je temelje crkve sv. Stjepana na Gospinom otoku u Solinu koja je služila kao mauzolej hrvatskim kraljevima.¹ Istraživanja su se vršila pod vodstvom don Frane Bulića. Počela su 22. kolovoza. Otkriveni su temelji ranosrednjovjekovne trobrodne bazilike sa središnjom kupolom. U njenom predvorju su već 26. kolovoza pronađeni ulomci kamenog sarkofaga. Iz epitafa na njegovoj prednjoj strani se utvrdilo da je tu 976. godine pokopana kraljica Jelena, žena kralja Mihajla i majka kralja Stjepana. To je bilo jedno od najznačajnijih otkrića u nacionalnoj arheologiji velikog povijesnog značenja, posebno stoga što je pomoglo upoznavanju rodoslovlja narodnih vladara.²

¹ Prvi poticaj za obilježavanje 100. obljetnice ovog značajnog događaja dalo je Društvo prijatelja kulturne baštine Splita. Stanko PIPLOVIĆ, Jeleninu crkvu otkrio je Luka Jelić, *SK*, 15. VIII. 1997, 16. - Stanko PIPLOVIĆ, Proslavimo obljetnicu otkrića Jelenina epitafa, *SK*, 15. IX. 1997, 11.

² Frane BULIĆ, Nadgrobni natpis hrvatske kraljice Helene u Solinu, *THAD*, 1898, 19 i dalje.

Tijek istraživanja

O istraživanju crkve na Otoku dosta se pisalo u novije vrijeme. Međutim mnoge su pojedinosti do danas ostale nepoznate. Same okolnosti i slijed tih važnih iskapanja još uvijek nisu jasne. U pojašnjavanju situacije poći će se od navoda don Luke Jelića, profesora na Bogosloviji u Zadru i nećaka don Frane Bulića. On je u to vrijeme u društvu "Bihać" bio glavni izvjestitelj Strukovnog odbora.

Prema pisanju Jelića, on je još 1896., dakle dvije godine ranije, prepoznao u otkrivenim ostacima zidova na Otoku mauzolej.³ Navodi da je inženjer M. Glavan, kod kopanja temelja za zvonik sjeveroistočno od postojeće župske crkve otkrio stare zidove pa ga je o tome obavijestio. Jelić je bio na licu mjesta i napravio crtež s prikazom položaja crkve i atrija u kojem je pretpostavljao da se nalazi grob kraljice Jelene. Zamolio je arhitekta Ćirila Metoda Ivekovića da obiđe lokalitet te sudjeluje u njegovim osnovama za daljnji rad.

Još prije Božića 1897. godine obrazložio je Jelić stanje nalaza i predložio potanje istraživanje. Navodno na te njegove prve poticaje da se kopa kod crkve Gospe od Otoka, Bulić je bio skeptičan. Stvar se oteгла. Konačno se 1. svibnja 1898. Bulić obratio Crkvinarstvu župske crkve s molbom da se društvu "Bihać", u svrhu znanstvenog istraživanja, dozvoli prokopati neke stare zidove oko crkve. Društvo se obvezalo da će nakon dovršenih istraživanja dovesti teren u prijašnje stanje, a bilo je spremno platiti i neku odštetu u okviru svojih skromnih novčanih mogućnosti. Ali kako nije dobivao odgovora, Bulić je požurivao dopisom od 8. srpnja.⁴

Crkvinarstvo se sastalo 21. srpnja i obzirom na rodoljubne namjere "Bihaća", odobrilo iskapanja oko crkve. Postavljeni su jedino uvjeti da radovi ne ometaju bogoslužje i da zemljište bude vraćeno u ranije stanje osim eventualno onoga što bi zbog povijesnih vrijednosti trebalo ostati vidljivo. Pored toga zahtijevalo se da predmeti koji bi se našli, budu vlasništvo crkve koja bi ih rado ustupila Društvu uz primjerenu naknadu.⁵

Čim su radovi počeli, odmah se na dubini od samih 5 cm ispod ledine otkrilo jedan zid koji je išao od istoka ka zapadu. Već se petog dana došlo se do sjajnih rezultata. U atriju bazilike pronađeni su dijelovi sarkofaga na čijoj je prednjoj strani bio natpis koji spominje da je tu počivala kneginja Helena, kako je Bulić u početku pisao. Istoga dana poslao je brzojav Jugoslavenskoj akademiji u Zagreb, obavijestio je o rezultatima i oduševljenju koje je nastalo.

Nešto kasnije, 2. rujna poslao je Akademiji pismo s potanjim podacima. Do tada je bilo pronađeno 53 komadića vatrom oštećenog i polupanog natpisa. Pretpostavljalo se da je to njegov tek treći dio. Velikim trudom uspjelo se sastaviti i pročitati osnovne podatke, tj. da je Helena valjda žena Mihajla, a majka Stjepana, pokopana 976. godine.⁶ Zatim je 3.

³ ADB. br. 4/1899. Pismo Jelića upraviteljstvu "Bihaća" u Splitu. Zadar. 26. siječnja.

⁴ ADB. br. 9/1898. i AŽV. 106/1898. Bulićevo pismo Crkvinarstvu.

⁵ ADB. br. 11/1898. Dopis župnika iz Vranjica od 26. srpnja. – AŽV. br. 106/1898. Dozvola Crkvinarstva za iskapanje.

⁶ ADB. br. 12/1898. Bulićev brzojav i pismo JAZU u Zagrebu.

rujna Bulić poslao Akademiji otisak natpisa uz njegovo čitanje. Sada se pronašlo 77 fragmenata od kojih je već bilo sastavljeno u pojedine skupine 59 komada. Bulić je naveo kako je Helena dotada nepoznata u povijesti i da počiva u sarkofagu u atriju crkve sv. Marije. Iznio je još dosta pretpostavki, ali je obećao kako će točnije i opširnije izvijestiti kad bude teren više prekopan a natpis bolje protumačen.⁷

U nastavku je prikupljeno 90 ulomaka natpisa, a spojeno je 76. Iako nije bio potpun, pružio je važne podatke. Pri njegovom sastavljanju Buliću je pomagao gimnazijski učitelj don Kerubin Šegvić. Komadići su spajani cementom. Taj posao je obavljen sredinom listopada. Sačinjena su olovkom dva crteža natpisa. Radili su ih u rujnu 1898. učenici Realke u Splitu M. Barač i Anđeo Uvodić, kasnije poznati slikar i grafičar.

Radovi na terenu su bili nakratko obustavljeni zbog berbe grožđa, jer je nedostajalo radnika. Već prvih dana rujna nastavilo se s otkopavanjem zgrade na zapadu stare crkve, zatim na jugu i jugozapadu i sve okolo nove podžupske crkve Blažene djevice Marije. Pretpostavljalo se da ti zidovi pripadaju samostanu, koji je po Tomi Arhiđakonu tu bio. U ovim daljnjim radovima do početka listopada nisu se pronašli dijelovi natpisa koji su manjkali niti bilo kakve kosti. Uspjelo se sastaviti još nekoliko komadića pa je Bulić dopunio njegovo čitanje i tumačenje. Jedan otisak je poslao Akademiji u Zagreb.⁸

S obzirom na tako sjajan uspjeh, uprava "Bihaća" je predložila da se za članove 8. prosinca organizira izlet u Solin i razgledavanje nalaza. Tom prigodom je planirana i svečana misa za pokoj duše hrvatskih vladara. Ali pošto su društvo "Zvonimir" i Narodna glazba, koji su također trebali sudjelovati, bili spriječeni zbog predstave u kazalištu, izlet je ogođen.⁹

Koncem 1898. godine Iveković je obišao iskopine. Potvrdio je Jeliću da je njegova oznaka mjesta bila dobra tako da je pogriješio položaj atrija samo za 5 metara.

Kako društvo "Bihać" nije imalo sredstava za rad, obraćalo se na razne strane za pomoć. Tako je zamolilo i Jugoslavensku akademiju za novčani doprinos za nastavak istraživanja u Solinu. Navedeno je kako je "Bihać" osnovan 1894. godine upravo na poticaj Akademije i dr. Frane Račkoga i postiglo lijepe rezultate iskapanjima u Rižinicama prema Klisu, na položaju "Miri" u Kaštelima, Košljunu pod Marjanom u Splitu te konačno samostana i crkve sv. Marije od Otoka u Solinu. Slično pismo upućeno je biskupu Josipu Jurju Strossmayeru u Đakovo.¹⁰ Zatim je slijedilo pismo s potankim obrazloženjem Saboru Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije u Zagreb.¹¹

Otisak natpisa kraljice Jelene poslala je uprava društva "Bihać" Luki Jeliću na proučavanje. On je o tome 17. listopada 1898. sastavio izvještaj. Pošto nije mogao prisustvovati Glavnoj godišnjoj skupštini Društva 27. prosinca, priopćeno je tada njegovo mišljenje. Jelić

⁷ ADB, br. 13/1898. Bulićevo pismo - Izvješće Frane Bulića poslano Jugoslavenskoj akademiji o natpisu u atriju crkve Sv. Marije de Salona. *Obzor*, Zagreb, 1898, br. 220. prilog.

⁸ ADB, br. 16/1898, Bulićevo pismo Jugoslavenskoj akademiji od 6. X. 1898.

⁹ ADB, br. 14/1898, Poziv na izlet i obavijest Kotarskom poglavarstvu u Splitu.

¹⁰ ADB, br. 17/1898, Bulićevo pismo Jugoslavenskoj akademiji od 30. X. 1898. – ADB, pismo Strossmayeru od 30. X. 1898.

¹¹ ADB, br. 19/1898. Pismo Saboru od 10. studenoga.

je obavijestio kako mu je uspjelo skoro u potpunosti rekonstruirati tekst natpisa. Samo je trebao neke manje dijelove sravniti s originalom budući da je otisak bio donekle blijed. Molio je stoga da uprava da natpis fotografirati u što većem mjerilu i prilože se još 4 ulomka kojima se nije uspjelo naći mjesto. S obzirom na povijesnu važnost natpisa i pozornost kojom je javnost pratila otkriće, predložio je da se tekst što prije objelodani.¹²

Da bi bolje ustanovio tko je bila "Helena" koja se spominje u natpisu, Bulić je potražio u rukopisima privatne knjižnice Fanfogna-Garagnin u Trogiru podatke o kojima je ranije pisao Rački. Našao je i neke nove podatke. Kako je Rački naveo i neke svoje bilješke u vezi s tim, Bulić je zamolio Jugoslavensku akademiju da mu se dostave ako je moguće.¹³

Godišnja skupština Društva je održana 27. prosinca 1898. Prva je točka bila izvještaj uprave o radu kroz proteklu godinu. Slijedio je izvještaj Strukovnog odbora. Predsjednik Bulić je obavijestio prisutne da je, kako glavni izvjestitelj dr. Luka Jelić nije mogao doći na lice mjesta pregledati natpis kraljice Jelene, on o tome napisao svoj izvještaj. Tako su nastale dvije potpuno neovisne interpretacije pa je perovođa Šegvić pročitao obje rasprave. Pročitana je i dnevnik Martina Pletikosića o iskopavanju. S obzirom na važnost otkrića, Bulić je predložio da se postavi spomen ploča na zvoniku crkve na Otoku kojeg se namjeralo uskoro graditi. Na ploči se trebao narisati tlocrt otkrivene bazilike, a ispod njega uklesati natpis. Taj je prijedlog jednoglasno prihvaćen.¹⁴

Iz sačuvanih računa za 1898. vidljivo je da je te godine za iskopine u Solinu isplaćeno 892 krune. Ta sredstva su se utrošila za isplatu radnika, prijevoz tehnika Ante Bezića u Solin, okvir te cement i drugi materijal potreban za prijenos i sastavljanje natpisa kraljice Jelene.¹⁵ Sačuvale su se sedmične liste s popisima radnika, brojem sati rada i isplata svakog pojedinačno u vremenu od 21. kolovoza do 30. listopada. Radilo se ukupno 9 tjedana. Bilo je prosječno dnevno uposleno desetak ljudi kojima se ukupno isplatilo 303 forinte. Radove je nadzirao Martin Pletikosić. Ponovno se otkapalo od 21. studenoga do 18. prosinca, ukupno 4 tjedna, pa se radnicima za to isplatilo 119 forinta. Treba napomenuti da su glavni radovi bili dovršeni do 1. listopada, a 15. prosinca iskopine se zatrpalo kako ne bi propale.

U svrhu istraživanja valjalo je srušiti zid oko crkve Gospe od Otoka. Nakon završetka radova Crkovinarstvo je smatralo potrebnim da se ograda opet podigne. Stoga je od društva "Bihać" zatražena odšteta od 120 forinta koja je bila daleko manja od stvarnih troškova. Odustalo se od bilo kakve druge naknade za nađene predmete i za natpis kraljice Jelene. Dana 31. prosinca ta svota je isplaćena.¹⁶

¹² ADB, br. 20/1898, Jelićevo pismo upravi "Bihaća".

¹³ ADB, br. 21/1898, Bulićevo pismo od 3. studenoga.

¹⁴ ADB, br. 27/1898. Poziv na godišnju skupštinu "Bihaća". - Izvještaj pete glavne skupštine "Bihaća", hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti, držane u Spljitu dne 27. prosinca 1898. *VH.A.D.* 1901. sv. V.

¹⁵ Prema Bezićevom računu za kočije, proizlazi da je on bio u Solinu ukupno 7 puta i to u studenom 1898. Tamo je pregledao i crtao iskopine na Gospinom otoku.

¹⁶ ADB, br. 28/1898. dopis Crkovinarstva od 16. prosinca. - *AŽV.* br. 157/1898.

Odjek i tumačenja otkrića

Nalaz u Solinu je izazvao veliko zanimanje ne samo u znanstvenim krugovima već i u širokoj javnosti. Napise o tome su objavile gotovo sve tadašnje novine: zagrebački "Obzor", zadarske "Narode novine", i "Smotra Dalmatinska", splitsko "Jedinstvo", zagrebački "Agramer Tagblatt", tršćanski "Il pensiero Slavo" i drugi.¹⁷

Biskupski ordinarijat nije bio obaviješten da je društvo "Bihać" istraživalo na Otoku ni o pregovorima s Crkvinarstvom o tom pitanju. Saznao je to tek iz novina. Stoga je biskup Filip Frane Nakić 14. siječnja 1899. uputio dopis predsjedniku Crkvinarstva u Vranjicu u kojemu je istaknuo kako je uvijek spreman poduprijeti svako istraživanje iz prošlosti crkve, ali zamjera ovu nemarnost. Predsjedniku je spočitnuo da mu je bila dužnost o svemu izvijestiti i pitati naputke. Zatražio je opravdanje njegovog postupka i točnije obavijesti o svemu što se zbilo. U vezi s tim je odgovoreno kako je Crkvinarstvo radilo u interesu crkve koju je zastupalo. Na stariju se vlast nije obratilo, jer se radilo samo o iskopavanju nešto zemlje koju se imalo odmah zasuti. Sve je već gotovo i nije bilo nikakve štete.

Istraživanja na Gospinom otoku u Solinu dovela su do sukoba Luke Jelića i Frane Bulića oko njihovog sudjelovanja i primata otkrića. Kada su radovi počeli, Jelić je pisao iz Zadra da će doći pregledati nalaze pošto budu dovršeni i to kroz školske praznike. Ali kako se to zbilo nešto kasnije, nije mogao doputovati pa je zamolio da ga se oslobodi od izvještaja o istraživanju u Solinu kroz 1898. godinu. To je bila klica nesporazuma. Jelić se pozivao na Pravilnik društva po kojemu je njemu pripadalo pravo da iznese stajalište o iskopavanjima. Međutim po njegovom mišljenju predsjednik Bulić je na svoju ruku i preuranjeno priopćio Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu sjajni uspjeh. Jelić je privatno upozorio Bulića na nepravilnost i zauzeo se da se do konačnog rezultata u javnosti ne govori. Ali se to nije uvažilo pa su po Jelićevom mišljenju u zagrebačkom listu "Obzor" izišli nekritični i senzacionalistički napisi, a naročito u pogledu tumačenja epitafa kraljice Jelene.¹⁸ Predbacivao je Buliću da je uzeo sebi monopol otkrića pa je došlo do sukoba.

Jelić je smatrao da ga se zaobišlo i da je bio uskraćen u svojim pravima kao glavni izvjestitelj Strukovnog odbora. Pozvao se na svoj izvještaj i prijedloge od 17. listopada uz tvrdnju da ih uprava Društva nije uopće uzela u obzir. On mu je naprosto bio vraćen 31. prosinca s napomenom da je bio priopćen na Glavnoj godišnjoj skupštini 27. prosinca. Smatrao je da su mu trebali biti dostavljeni podaci za sastavljanje izvještaja i dokumentacija

¹⁷ Navode se, primjera radi, samo neki od tih članaka. Grobovi hrvatskih vladara, *Katolička Dalmacija*, Zadar, 1. IX. 1898, 1. - Znamenito arheološko otkriće. *Hrvatsko pravo*, Zagreb, 29. VIII. 1898, 1. - *Le tombe dei re croati. Il pensiero Slavo*, Trst 3. IX. 1898, 2. - *Die Entdeckung der Begräbnisstätte der kroatischen Könige aus der nationalen Dynastie, Der Süden*, Beč, 15. IX. 1898, 5.

¹⁸ Znamenito otkriće, *Obzor*, Zagreb, 27. VIII. 1898, 1. - Grobnica hrvatskih kraljeva narodne dinastije. *Obzor*, 31. VIII. 1898, 2. - Znamenito otkriće, *Obzor*, 3. IX. 1898, 2. - Drugi izvještaj g. Franje Bulića o iskopinama oko crkve sv. Marije de Salona poslano jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, *Obzor*, 18. X. 1898, 3. - Rudolf HORVAT, Hrvatski kraljevi iz narodne dinastij, *Obzor*, 15. IV. 1899, 1.

sa skupštine. Na osnovi toga, Jelić je zaključio je da je faktično prestao biti glavnim izvjesiteljem i zahvalio se na četverogodišnjem povjerenju.

Bulić je pismeno odgovorio Jeliću. Nije negirao njegove navode o početnim istraživanjima, ali je osporavao nekorektnost postupke "Bihaća" prema njemu. Potvrdio je kako su se koncem 1897., prigodom Jelićeva boravka u Splitu, sporazumjeli da će Društvo iduće godine pristupiti istraživanjima crkve na Otoku. Glavni dio primjedaba odnosio se na okolnosti što Jelić nije došao na iskopine i na njegov izvještaj. Jelić nije prihvatio Bulićevo obrazloženje, na što je on prekinuo daljnju raspravu.¹⁹

Kasnije su u dva navrata 1930. i 1972. godine izvršena neka dopunska iskapanja. Ali i nakon toga dosta je pitanja ostalo bez odgovora.

Događaji oko prvog istraživanja mauzoleja u Solinu ostali su do sada nedovoljno objašnjeni, a tumačenje nalaza različito. Stoga će se tragom Jelićevog pisanja i drugih podataka pokušati nešto bolje objasniti situaciju. Mora se odmah napomenuti da je neposrednih dokumenata o tome malo. Još splitski kroničar iz XIII. stoljeća Toma Arhiđakon spominje crkve svetog Stjepana i svete Marije u Solinu. Navodi kako je te crkve sagradila i obdarila neka kraljica Jelena, dajući ih splitskom sjedištu, da ih po vječnom pravu posjeduje. One su zbog kraljevskih grobova bile privremeno ustupljene nekim redovnicima, koji su u njima neprestano obavljali bogoslužje. Toma dalje objašnjava da je u atrijumu crkve svetoga Stjepana zakopan kralj Krešimir s mnogim drugim kraljevima i kraljicama.²⁰

Pored toga Frane Rački je 1874. godine pisao o svojem pregledavanju starih dokumenata koji su se čuvali u knjižnici grofova Fanfogna u Trogiru. U rukopisu "*Istoria sagra dell' antichissima e cospicua chiesa salonitana ora detta spatatense... consegnata al zelo e al merito sempre grande di mons. illmo e rmo Stefano Cupilli, già vescovo die Arbe e poi di Trau ed ora dignissimo arcivescovo appunto di Spalato... compita in Spalato nella quadragesima dell' a MDCCXV.*" govori se o povijesti solinske i splitske crkve. U njemu se uz ostalo spominju samostani u Splitu i Solinu. Rački doslovno navodi: "*Ondje se imenito razpravlja o samostanih sv. Stjepana de Pinis, te sv. Stjepana, sv. Marije i sv. Petra u Solinu. Prva dva od ovih triju jesu za nas znamenita kano sahraništa umrlih ostanaka naših vladalaca.*"

Tekst je donekle kontroverzan, jer se iz prve rečenice, gdje se odvojeno nabrajaju četiri titulara, može zaključiti da su samostani sv. Stjepana i sv. Marije u Solinu dva različita samostana. Međutim u drugoj rečenici izričito se navodi da ih je ukupno tri pa proizlazi da je crkva sv. Marije i sv. Stjepana ista, samo je bila posvećena dvama svecima. Nešto dalje Rački navodi još jednu listinu iz XI. stoljeća koja se nalazi na istom mjestu. Iz nje se vidi da je Helena bila utemeljiteljica bazilika sv. Stjepana i sv. Marije.²¹

U svakom slučaju iz spomenutih izvora proizlazi da su bile dvije različite crkve u Solinu. Pri tome nije navedena lokacija, što znači da i nisu morale biti na istom mjestu. Ove nejasnoće stvorile su kasnije različita tumačenja. S obzirom na dugu tradiciju štovanja Gos-

¹⁹ ADB, br. 1/1899, Koncept Bulićevo pisma Jeliću od 15. siječnja čuva se među spisima "Bihaća", a original u Arhivu Luke Jelića. – ADB, br. 4/1899, Bulićevo pismo Jeliću od 30. siječnja.

²⁰ Toma ARHIĐAKON, *Kronika*, Split, 1977, 54.

²¹ Frane RAČKI, Istraživanja u pismararh i knjižnicah dalmatinski, *Rad JAZU*, Zagreb, 1874, knj. XXVI, 173.

pe od Otoka, Bulić je zastupao mišljenje da je mauzolej bio posvećen sv. Mariji, iako se u dokumentima izričito govori o sv. Stjepanu. Ta pretpostavka je kasnije napuštena. Ipak ni do danas dvojbe nisu do kraja razriješene. Postoje u znanosti podvojena mišljenja o tome da li su na Otoku bile dvije crkve ili samo jedna s dva titulara.²²

Prvi zvonik

O zvoniku koji se trebao graditi sjeveroistočno od crkve na Otoku malo se zna. Nije sigurno tko ga je projektirao, kako je trebao izgledati, ni tko je bio izvođač radova. Prema Bezićevom crtežu vidi se da je trebao imati četvrtastu osnovu.

Sredstva za gradnju prilozima mještana počela su se prikupljati još 1891. godine. Izvjesno je da je u akciju bili uključeno Dalmatinsko namjesništvo u Zadru. Ono je ljeti 1895. preko Kotarskog poglavarstva u Splitu tražilo da se Crkovinarstvo i Bratovština Solina izjasne koliko mogu sa svoje strane doprinijeti za podizanje zvonika. Odgovoreno je molbom od 30. prosinca.

5. ožujka 1896. Župski ured u Vranjicu, koji je bio nadležan i za Solin, uputio je Biskupskom ordinarijatu u Splitu molbu da dozvoli početak gradnje. Župnik don Frane Ivanišević je naveo kako crkva sagrađena prije 20 godina, još uvijek nema zvonika. Pučanstvo sela Solina, koje je dosta doprinijelo za crkvu, odlučno je i sada se založiti. Dalje je obrazložio kako je već počelo prikupljanje sredstava, Crkovinarstvo je bilo spremno pomoći, a nadalo se i doprinosu države. Na ovu zamolbu stigao je preko Nadžupskog ureda Varoša, Lučca-Manuša u Splitu odgovor 31. ožujka. Biskup Nakić je priopćio da do daljnega ne može dati dozvolu, jer bi se to protivilo propisima priopćenim okružnicama br. 282 i 2.420 iz 1887. godine. Napomenuo je da nema ništa protiv gradnje, nego dapače hvali pobožnost i požrtvovno pregnuće seljana. Stoga, čim se udovolji propisima, bio je spreman dati suglasnost i ovlastiti Crkovinarstvo na odmjereni trošak.

Konačno se 13. prosinca 1896. sastalo Crkovinarstvo Blažene djevice Marije u Solinu. Prisustvovali su Frane Grubić, Josip Šperac, Mate Katić i don Frane Ivanišević. Odlučilo se izdvojiti iz svojih godišnjih pretičaka određena sredstva i to kroz tu i narednu godinu po 200 forinta.²³

U okviru priprema bila je nabavljena drvena građa i to 4 velike grede i 5 dasaka, vjerojatno za zidarsku skelu. Kada se zbog arheoloških nalaza odustalo od gradnje, ovaj materijal je kupilo društvo "Bihać". Koliko se može zaključiti, isto Društvo je odredilo novu lokaciju za gradnju na jugozapadnoj strani postojeće crkve.²⁴

Inače u to vrijeme bila je redovita praksa da crkvene građevine, posebno župske crkve i kuće, gradi i održava Građevinsko odjeljenje Dalmatinskog namjesništva u Zadru. Veći dio troškova snosila je država iz Vjerozakonske zaklade, manji mještani, a ponekad nešto i crkva. Tadašnji listovi, posebno "Smotra Dalmatinska" bliska pokrajinskoj vladi,

²² Željko RAPANIĆ, Tko zamućuje arheološke i povijesne činjenice?, SK, 15. XI. 1997. 14. - Slavko KOVAČIĆ, Na Otoku su bile dvije crkve, SK, 15. I. 1998, 16.

²³ AŽV, br. 135/1895, 32/1896. i 131/1896.

²⁴ ADB, Računi za 1898. godinu, Namirnica od 10. listopada. – AŽV, br. 135/1895.

objavljivala je redovito i potanko zapise o svim tim radovima. Isto tako službeni "Objavitelj dalmatinski" donosio je stalno oglase o javnim natječajima za zakup izvođenja gradnja, što je bila zakonska obveza. Kako takvih podataka za Solin nema, logično je zaključiti da zvonik nije gradila država već seljaci sami.

Za inženjera Glavana, kojega spominje Jelić, utvrdili smo da se zvao Matija. Rodio se u selu Podvežici općine Trsat 24. veljače 1846. Umro je na Sušaku 9. travnja 1905. godine. Bio je oženjen Vinkom Šperac iz Solina. Za Vinku se zna najviše po tome što je ponudila na dar dvije svoje čestice zemlje u Solinu za izgradnju arheološkog muzeja 1910. godine kada se to pitanje razmatralo. Nakon smrti Glavan je prenesen u Solin gdje je pokopan na groblju na Gospinom otoku. Udovica mu je podigla lijepi nadgrobni spomenik. Na visokom kamenom postolju je brončana figura zaspale vestalinke, rad kipara Ivana Rendića.²⁵ Tu je sahranjena i Vinka Glavan koja je preminula 19. veljače 1931. godine. Nije se uspjelo naći podatke kakva je bila Matijina uloga pri gradnji zvonika u Solinu. Možda je nadzirao gradnju.

Nisu se pronašle ni Jelićeve prve skice zida otkrivenog 1896. godine koje on izričito navodi u svom pismu upraviteljstvu "Bihaća" od 26. siječnja 1899. godine.²⁶ Nije jasan ni razlog zašto se nakon početnih otkrića 1896. nije odmah nastavilo s iskopavanjima. Tome su vjerojatno bili razlozi u nejasnoći situacije, ali možda i novčana sredstva kojima je "Bihać" oskudijevao. Iz sačuvanih se spisa vidi da se upravo u to vrijeme tražila pomoć od raznih ustanova.

Što se tiče Ivekovića, njegova je uloga jasnija. On je bio namješten kao arhitekt kod bosanske vlade u Sarajevu. Na poziv Dalmatinskog namjesništva prešao je u Zadar gdje je u Građevinskom odjeljenju radio kao referent za bogoštovne zgrade. Početkom lipnja 1896. već je preuzeo novu dužnost.²⁷ Kako su ga zanimali graditeljski spomenici, odmah se uključio u rad "Bihaća" i bio njegov član. Tako je sudjelovao u istraživanju lokaliteta Miri u polju kod Kaštel Staroga koje je Društvo otpočelo još 1895. godine. Kada su radovi 1897. privedeni kraju, Iveković je pregledao i narisao iskopine te o nalazima napisao izvještaj.²⁸ Iduće godine, za vrijeme iskopavanja na Gospinom otoku u Solinu, obišao je teren. Također je nacrtao sastavljeni natpis kraljice Jelene. I kasnije je Iveković surađivao s Bulićem i to crtajući ostatke starokršćanskih crkava u Solinu.²⁹

²⁵ Duško KEČKEMET, *Ivan Rendić*, Supetar, 1969, 204, 234, 397 i 520.

²⁶ U Arheološkom muzeju u Splitu čuva se Arhiv don Luke Jelića. Sadrži više desetaka kutija rukopisa. Od te obimne građe pregledane su tematske skupine koje bi mogle dati odgovor na postavljena pitanja. To su kutije VII/4 koja se odnosi na Split, Solin i okolice, XXVI spisi "Bihaća", XXXVIII arheološki notesi i XXXIX/1-2 slikovni materijal. Pretraživanja nisu dala rezultate.

²⁷ Domaće vijesti, *Narodni list*, Zadar, 30. V. i 3. VI. 1896. 3.

²⁸ Frane BULIĆ, Istraživanja "Bihaća", *VHAD I*, I/1895, 210. - ADB br. 11/1897. Četvrta glavna godišnja skupština "Bihaća" 28. XII. 1897. Izvješće arhitekta Ivekovića o kranskom dobru u Klobučcu. - Izvještaj četvrte glavne skupštine "Bihaća", hrvatskog društva za istraživanje domaće povjesti u Spljetu. u dvorani općinskog doma, dne 30. prosinca 1897, *VHAD*, 1898. sv. III, 217 -226.

²⁹ Stanko PIPLOVIĆ, Rad Ćirila Ivekovića u Dalmaciji, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Zagreb, 1987. br. 13, 23 - 24.

Drugi zvonik

Već 17. kolovoza se sastao seoski zbor koji je odlučio graditi zvonik na novom položaju. Zaključak je odobren na sjednici Općinskoga vijeća Splita 6. listopada. Na osnovi toga Kotarsko poglavarstvo je 19. siječnja 1899. zatražilo od Crkovenarstva da mu se dostavi nacrt i trebovnik, koji je bio predan bivšem župniku Solina don. F. Ivaniševiću, jer su bili potrebni u daljnjem postupku. Odgovoreno je da se elaborat ne nalazi ni kod Crkovenarstva ni kod don Ivaniševića. Župnik je nacrt dobio od Kotarskog poglavarstva na brzinu preko solinskog glavarara Frane Grubića. I nakon što se njime poslužio da ga predoči puku, vratio ga je glavaru. Trebovnik se našlo u blagajni Bratovštine u Solinu pa ga se poslalo.³⁰ Iz ovoga se može zaključiti da je za gradnju zvonika na novome mjestu upotrebljen prvobitni nacrt.

Tek u razdoblju 1904.-1908. godine izgrađen je zvonik i to na drugom položaju. Znači da su radovi počeli tek 8 godina kasnije nego što su bili započeli na prvoj lokaciji. Novi zvonik je sagrađen kao samostalna građevina u oblicima neorenesanse kao i obližnja crkva, i to s njene jugozapadne strane. Solinjani su svakako željeli napraviti zvonik koji bi bio ukras mjesta. Ali nisu imali dovoljno sredstava pa su tražili novčanu pomoć od države. O tome pitanju raspravljalo na XI. sjednici Dalmatinskoga sabora održanoga 20. srpnja 1902. Na upit dr. Grgića u vezi s tim, odgovorio je u ime pokrajinske vlade savjetnik N. Nardelli kako se na prvotnom mjestu otkrilo ostatke starohrvatske crkve pa je određena nova lokacija. Tijekom 1904. godine pripreme za gradnju već su dobro uznapredovale. U tu svrhu su se od mještana prikupljali doprinosi. Imenovan je posebni odbor čiji je predsjednik bio Bariša Grubišić. Dalmatinska vlada je sa svoje strane pomogla gradnju zvonika. Koncem 1907. radovi su bili završeni.

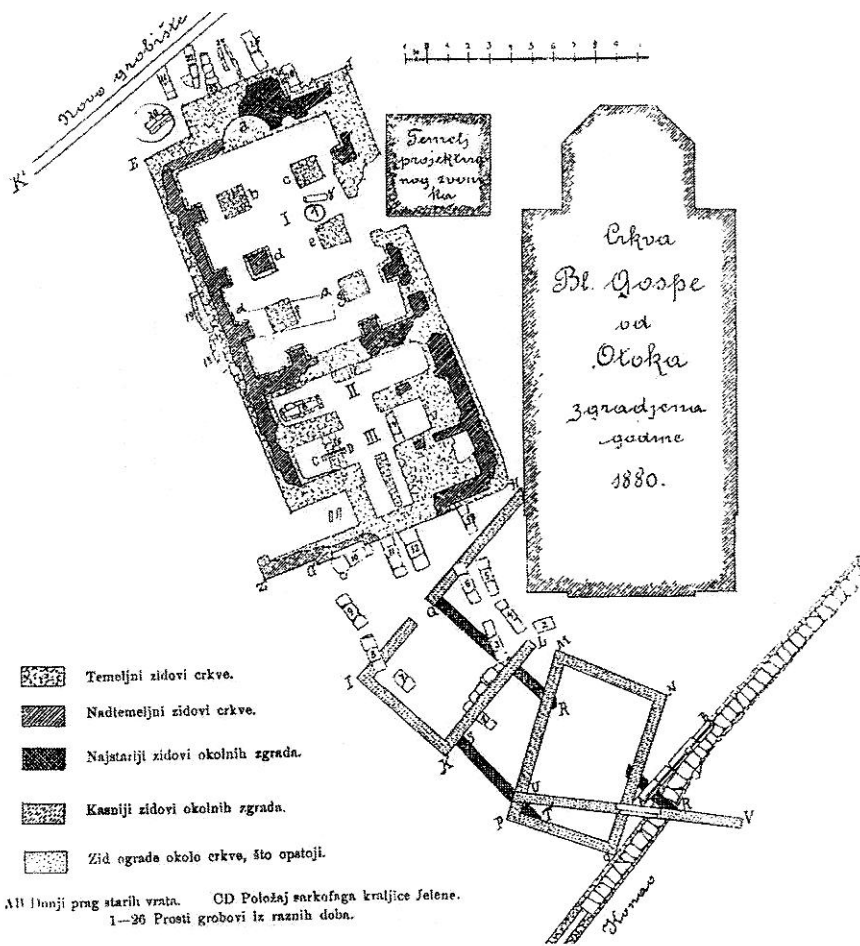
Ovime su utvrđene glavne okolnosti oko otkrića natpisa kraljice Jelene u Solinu. Njegovi dijelovi su 1924. godine postavljeni na betonsku ploču tako da su ljudi mogli dobiti jasniju predstavu o izgledu i veličini sarkofaga. Markirana su i slova koja su nedostajala pa je omogućeno čitanje. Ploča je bila izložena u Arheološkom muzeju u Splitu. Postavljena je na dvije starinske menzole u prostoru s desne strane.³¹ Sada se nalazi u Muzeju Hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

³⁰ AŽV, br. 22/1899, Dopis Kotarskog poglavarstva od 19. I. 1899. i odgovor Crkovenarstva od 7. II. 1899.

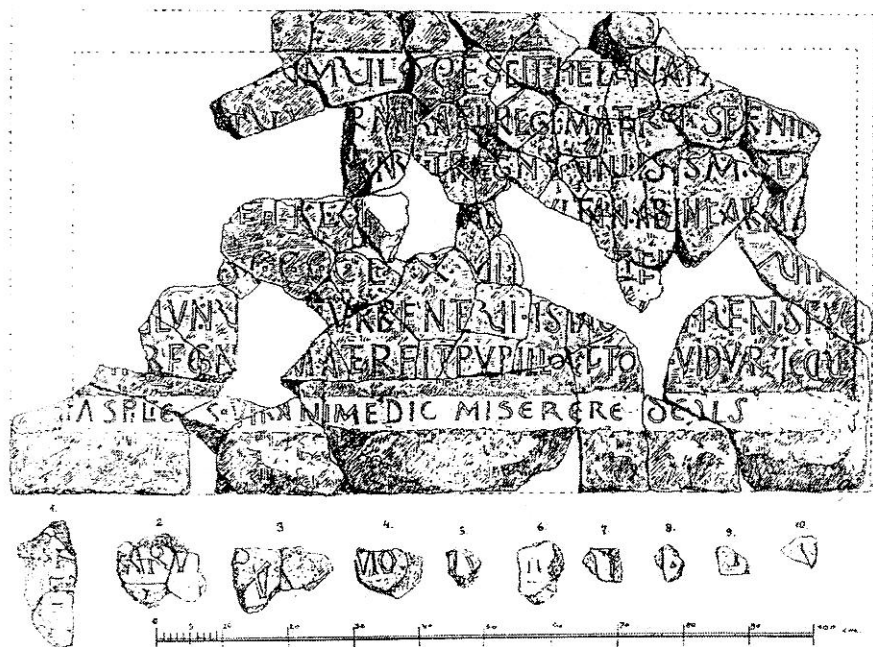
³¹ Grob Kraljice Jelen, ND, 6. VII. 1924, 4.

Popis kratica

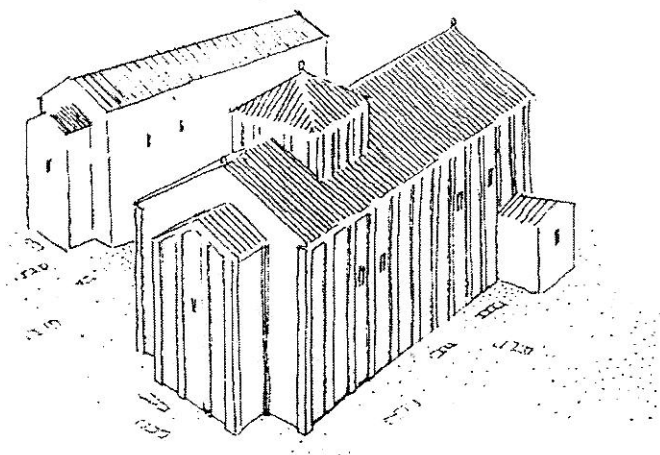
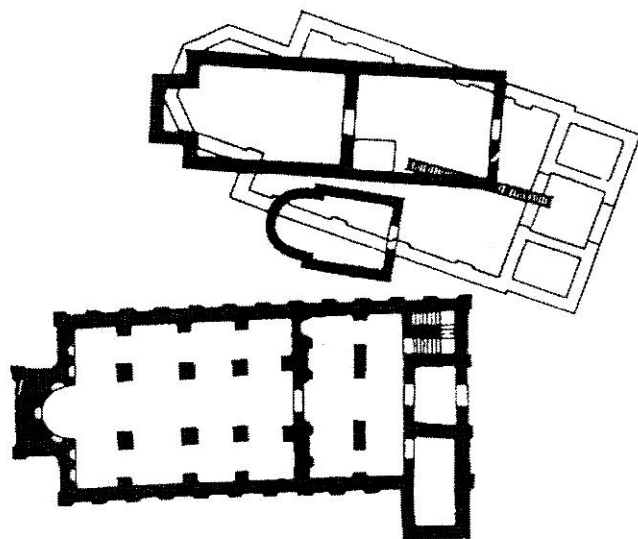
- ADB Arhiv društva "Bihać" u Arheološkom muzeju u Splitu
AŽV Arhiv župe Vranjic
SK Solinska kronika, Solin
VHAD Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, Zagreb.

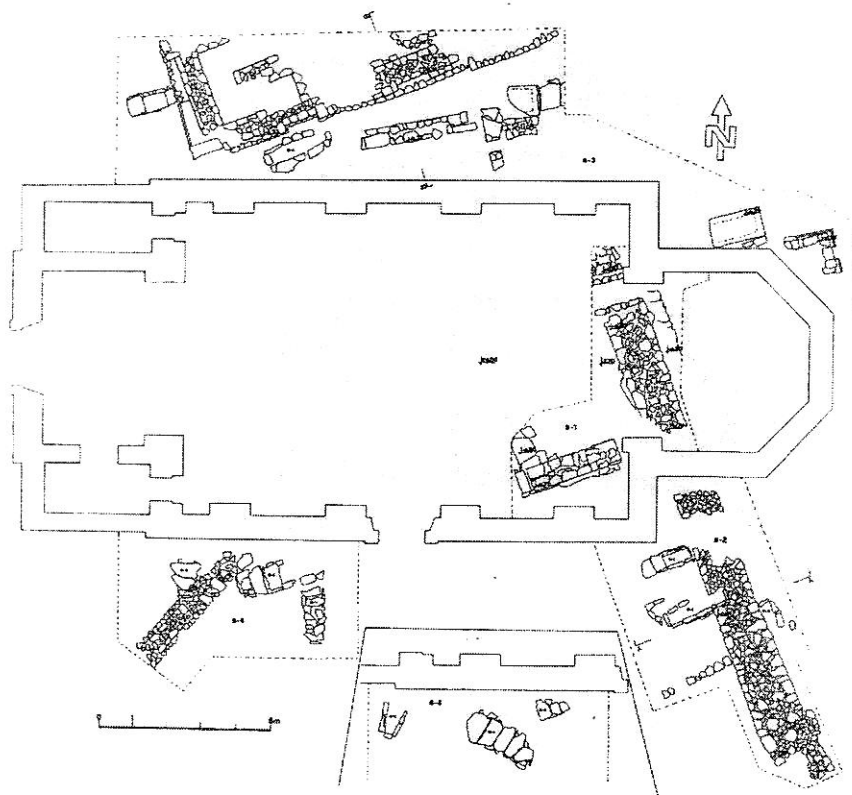
Slika 1. Arheološka situacija s temeljima ranosrednjovjekovne crkve sv. Stjepana na Otoku u Solinu prema istraživanjima 1898. godine.

Slika 2. Crtež sastavljenih ulomaka kamenog sarkofaga s epitaфом kraljice Jelene.

Slika 3. Tlocrt i grafička rekonstrukcija crkava na Gospinom otoku prema arheologu Ejnaru Dyggveu.

Slika 4. Tlocrt revizijskih istraživanja ispod i u neposrednoj okolici današnje crkve sv. Marije na Otoku izvršenih 1972. godine.

Stanko Piplović: HOW WAS DISCOVERED THE MAUSOLEUM OF THE CROATIAN KINGS IN SOLIN?

Summary

Precisely a hundred years have passed since the discovery in Solin of queen Jelena's epitaph dating to the Xth century. This was without doubt one of the most important events in Croatian national archeology. This discovery greatly contributed to the explanation of the genealogy of the old Croatian rulers about whom little was known at the time.

As far back as Thomas the archdeacon, the Split chronicler from the XIIIth century, and some old documents from the archives of the Garagnin Fangona family from Trogir mention had been made of the churches of St Mary and St Stephen in Solin as being the mausoleum of Croatian kings. Since the locations of these was not marked, their likeliest position was believed to be Otok on the Jadro river where a church devoted to the Blessed Virgin had existed since time immemorial. Certain architectonic fragments built into the surrounding wall indicated this possibility.

The course and the conditions of the archeological excavations are not sufficiently known. Only recent research of the archives of the Society for the Investigation of Croatian History "Bihać" shed some light on this important issue.

In the second half of the year 1896 foundations for a new belfry began to be dug on the northeastern side of the parish church on Her Majesty's isle. Old walls were discovered so the engineer M. Glavan informed father Luka Jelić, a professor of theology in Zadar. At the time he was the chief spokesman for the Professional Committee of the "Bihać" Society. Jelić investigated the finding, made a drawing and immediately voiced the assumption that the site was a mausoleum. He asked the architect Ć. Iveković, an official for the erection of sacred buildings in Zadar, to visit the locality and participate in further undertakings. The construction of the belfry was stopped but no further excavations got under way.

It was only two years after on August 22, 1898 that the "Bihać" society under the leadership of Frane Bulić began excavating. As soon as August 26th the workers made a marvelous discovery. Fragments of a stone sarcophagus with writing on it was found in the atrium of the basilica. When the fragments were joined it was discovered that the Croatian queen Jelena, the wife of king Mihajlo and the mother of king Stjepan was buried there.

Additional excavations were undertaken at a later date but numerous questions remained without answers. Due to the insufficient accuracy of historical documents and uncompleted excavations scholars are still debating whether St Mary and St Stephen were two different churches or one building with two designations.

Notwithstanding new insights concerning the first archeological excavations on the locality some elements are still lacking. For instance, it is not known who drew up the plans and who was assigned to construct the new belfry near the parish church. Neither is it what

was it supposed to look like. The only thing that can be maintained with certainty is that the construction got under way thanks to the money collected by the inhabitants of the settlement. The identity of engineer Glavan mentioned by Jelić has not been established. He might have overseen the building of the belfry. Jelić's first drawings of the wall of the old church excavated in 1896 have not been found although his archives have been thoroughly studied.